

יצירתיים יותר, מבולגנים יותר: הסטודנטים החרדים נאחזים בהרגלי הלמידה מהבית - לטוב ולרע

**מחקר חדש שבחן את דפוסי החשיבה השונים של סטודנטים חרדים
בהשוואה לאלה של מקביליהם בוגרי המערכת הממלכתית והממלכתית-
דתית, חשף הבדלים משמעותיים בין הקבוצות: "החרדים מתפרעים",
לעמות האחרים שמתאפיינים בחשיבה נוקשה וסכמטית"**

שירה קדרי-עובדיה

פורסם ב-01.12.20

שמואל הלוי, סטודנט שנה ב' למשפטים באוניברסיטה העברית, זוכר היטב את הציונים הנמוכים שקיבל בסמסטר א' של שנת הלימודים הראשונה שלו. הלוי, שהגיע מלב העולם החרדי, התגייס לצבא ולמד במכינה הקדם-אקדמית של האוניברסיטה. "כבוגר ישיבה, צורת החשיבה שלי היתה שונה לגמרי מזו של הסטודנטים האחרים", הוא נזכר, "מי שחושב שהפערים בין החרדים לבין שאר הסטודנטים הם רק בידע ובמיומנויות - טועה. כל צורת החשיבה היא שונה, ואני לא הבנתי את זה בהתחלה".

כך למשל, כשהתבקש לעבור על מקרה משפטי ולהצביע על כל הטיעונים שעשויים לעלות נגדו בבית המשפט - הוא התעלם מכאלה שנראו לו חלשים או מובנים מאליהם, והתמקד רק באלה שנראו לו חזקים ומעניינים. "כך מרגילים אותך בישיבה: יושבים שנים על גבי שנים ולומדים דברים שכולם מתקיימים בחלל התיאורטי, ולכן מה שחשוב הוא הדיון והטיעונים, ולא מה ש'יוצא לך מזה' בפועל בבית המשפט. אז אם חשבתי ש'חוסר תום לב' הוא טיעון חלש, פשוט לא כתבתי את זה", הוא משחזר. את המחיר הוא שילם, כאמור, בציונים נמוכים בתחילת הדרך. "חבל שלא היה מי שיסביר לי עד כמה פערי החשיבה משמעותיים", הוא אומר, "לקח זמן עד שהבנתי בעצמי".

הלוי, כך מתברר, הוא אחד מני רבים: מחקר חדש של מומחים מהאוניברסיטה העברית, מציג את דפוסי החשיבה השונים של סטודנטים חרדים בהשוואה לאלה של מקביליהם בוגרי המערכת הממלכתית והממלכתית-דתית. במחקר, שערכו אהוד צמח ופרופ' ענת זוהר מבית הספר לחינוך באוניברסיטה העברית וראה אור בחודש שעבר, התבקשו

168 תלמידי מכינות קדם-אקדמיות לכתוב חיבור קצר על אחד משני נושאים: "האם לדעתך צריך להעלות את המס על סיגריות?", או "האם לדעתך יש להשתמש ברובוטים בעבודה סיעודית עבור אנשים עם מוגבלות וקשישים?". 92 מבין המשתתפים במחקר הם חרדים בוגרי ישיבות; שאר המשתתפים הם בוגרי המערכת הממלכתית והממלכתית-דתית.

שמואל הלוי, השבוע. את המחיר הוא שילם בציונים נמוכים בתחילת הדרך צילום: אוהד צויגנברג

ההבדלים בין החיבורים היו ניכרים: בעוד שבוגרי המערכת הממלכתית ניסחו את החיבור לפי תבניות קבועות למדי (פסקת פתיחה, הצגת עמדת הכותב והתייחסות קצרה בסוף לעמדה מנוגדת), אצל המשתתפים החרדים המבנה היה חופשי יותר, סגנון הכתיבה היה בלתי-פורמלי, ובעיקר - הוקדש מקום של כבוד להצגת העמדות הסותרות. כמו בסוגיה תלמודית, הם דנו בעמדות ה"בעד" וה"נגד" בהרחבה, וכמחציתם הציגו את עמדתם האישית רק בסוף המאמר. "החרדים 'מתפרעים', הם כותבים בצורה שהעין החיצונית לא רגילה לה", מעיד צמח. כך למשל, לדבריו, אפשר לזהות בכתיבת הטיעונים שלהם מוטיבים המוכרים מלימודי הגמרא בפרט ומהמשפט העברי בכלל. למשל: בתשובה לשאלה 'האם להעלות מסים על סיגריות?', הם יכולים להקדיש חצי עמוד להתפלפלות בסוגיה כמו 'מה זה מסים', או: 'האם למדינה יש לגיטימציה לקחת כסף מהאזרח',

בעוד שבוגרי בתי הספר הממלכתיים מתחילים ישר עם הצגת הנושא והעמדה האישית שלהם", מסביר צמח .

"כך מרגילים אותך בישיבה: יושבים שנים על גבי שנים ולומדים דברים שכולם מתקיימים בחלל התיאורטי, ולכן מה שחשוב הוא הדיון והטיעונים, ולא מה ש'יוצא לך מזה' בפועל בבית המשפט"

מעיד שמואל הלוי, סטודנט חרדי למשפטים באוניברסיטה העברית

צמח, שהשלים לאחרונה את כתיבת הדוקטורט שלו באוניברסיטה העברית, עבד בשנים האחרונות כמורה לתנ"ך בתיכון בירושלים, ובמקביל לימד במכינות קדם-אקדמיות חרדיות בעיר. אל אחת מהן - שאת שמה הוא מעדיף לא לומר - מגיעים גם תלמידים מהפלגים השמרניים ביותר. "זה מקום מאוד טעון שממוקם בלב השכונות החרדיות בעיר", הוא מעיד. בהמשך הוא לימד גם במכינה של האוניברסיטה העברית, שאליה מגיעים תלמידים מהקצוות הפתוחים יותר של החברה החרדית, בהם גם חרדים-לשעבר .

לדברי צמח, השנים הללו לימדו אותו רבות על העולם החרדי ועל דפוסי החשיבה של בוגרי הישיבות. "לימדתי כתיבה אקדמית, ובאותה הזדמנות העברתי להם 'מבוא לאקדמיה': מה זו שאלת מחקר? איך טוענים טענה אקדמית?", הוא נזכר. המפגש עם הסטודנטים לעתיד היה עבורו "חוויה מעירה ומאתגרת", כדבריו, אך גם מורכבת: "בהתחלה לא הבנתי איך לפרש את האופן שבו הם חושבים ומתבטאים, איך הם חושבים", הוא נזכר .

כך נולד מחקרו הראשון על כתיבה של חרדים, במסגרת עבודת התזה, שראה אור השנה בכתב העת "דפים" (יחד עם פרופ' ענת זוהר ופרופ' עלית אולשטיין). במסגרתו, בדק צמח את מיומנויות הכתיבה של סטודנטים חרדים - הפעם מבלי להשוותן לקבוצות אחרות. התברר שרמת הכתיבה האקדמית של הסטודנטים החרדים נמוכה למדי; הם אינם מכירים את מוסכמות הכתיבה האקדמית - ולכן אינם מקפידים על מבנה החיבור, על חלוקה לפסקאות ועל סימני פיסוק. "תופעה בולטת נוספת היתה שימוש באוצר מילים ישיבתי", מפרט צמח, "שאינו שכיח בלשון העיונית ואינו מוכר לאוכלוסייה הכללית". זאת, לצד שימוש בלשון דיבור ואפילו סלנג. כל אלה נובעים מהעובדה - שאינה ידועה לרבים - שמערכת החינוך הישיבתית מתמקדת באופן כמעט מוחלט בלימוד שבעל פה, וכמעט שאין בה דרישה לביטוי בכתב. "החרדים נתפסים כאנשים שחזקים בטקסט, הרי בזה הם עוסקים", אומר צמח, "העניין הוא שהם

עושים את זה בעל פה: בחינוך הישיבתי אין מבחנים, אין עבודות, אין תמריץ לכתיבה."

בהזדמנויות המעטות שבהן התלמידים בכל זאת נדרשים לכתוב, הכתיבה "מלווה את הלימוד, והיא אינה יעד בפני עצמו", כותב צמח במאמר, "לכן אין בישיבה הוראה ייעודית לשיפור הכתיבה."

משהו תבניתי

במחקר הנוכחי, צמח וזוהר התמקדו בטיעונים עצמם. זוהר מסבירה כי היכולת להציג טענות ונימוקים היא מיומנות חשיבה "מסדר גבוה", כלומר כזו הדורשת פעולות מורכבות - בניגוד למיומנויות פשוטות יותר כמו שינון. אף שהמחקר החינוכי בשנים האחרונות עוסק בנושא - למשל בשאלה כיצד אפשר לשפר את יכולות הטיעון של תלמידים - קיים רק מעט מידע בנושא הקשר שבין רקע תרבותי לבין יכולת הטיעון של אוכלוסיה מסוימת.

"בדקנו שאלות כמו: האם עמדת הכותבת ברורה? כמה נימוקים הוא מביא לחיזוק עמדתו? האם הוא מתייחס לביקורת אפשרית על עמדתו", אומר צמח. ההבדלים, כאמור, מובהקים למדי. זוהר מבקשת לסייג ולהזכיר כי המחקר אינו מלמד על כלל האוכלוסייה החרדית בהשוואה לחילונית - מכיוון שהוא נערך על מדגם בלתי מייצג של תלמידי מכינות קדם אקדמיות. "לכן גם לא נכון לשאול 'מי יותר טוב'", מוסיפה זוהר, "מה שמעניין הוא הדפוסים שזיהינו לגבי כל אחת מהקבוצות במחקר."

בעוד שבוגרי המערכת הממלכתית ניסחו את החיבור לפי תבניות קבועות למדי (פסקת פתיחה, הצגת עמדת הכותב והתייחסות קצרה בסוף לעמדה מנוגדת), אצל המשתתפים החרדים המבנה היה חופשי יותר, סגנון הכתיבה היה בלתי-פורמלי, ובעיקר - הוקדש מקום של כבוד להצגת העמדות הסותרות

אך בעוד שחלק מדפוסי החשיבה של בוגרי החינוך החרדי שפנו לאקדמיה כבר הוצגו במחקר הקודם, הפעם עולות שאלות גם בנוגע לבוגרי תוכנית הלימודים של משרד החינוך. "יש משהו תבניתי באופן שבו מלמדים במערכת הממלכתית", אומר צמח, "רוב הסטודנטים כותבים לפי שטנץ קבוע. קל לעקוב אחרי המהלך הלוגי של הטיעון, ומצד שני - זה מייצר עמדות דיכוטומיות של 'בעד' או 'נגד'. אצל החרדים, הנטייה לשקול את כל העמדות ולהציג אותן, מובילה לעתים לעמדת ביניים מורכבת יותר."

" אני חושב שזו יכולת שרכשתי בישיבה", קובע הלוי, "ראיתי סביבי אנשים שלא יודעים כללי תחביר בסיסיים, אבל יש להם יכולת לחשוב 'מתחת לרצפה', בצורה קצת יותר יצירתית. היום, כשאני לומד משפטים, אני שמח על ההיבט הזה בחינוך שקיבלתי. "

זוהר מוסיפה ומגדישה: "ברמה הפורמלית, החיבורים של המשתפים מהמגזר הממלכתי עמדו בהרבה קריטריונים של איכות, אבל הם התאפיינו בחשיבה נוקשה וסכמטית. בבית הספר לימדו אותם תבנית מסוימת של 'מה זה טיעון' - והמבנה המאוד נוקשה הזה פוגם בעושר של הטיעונים. ודווקא המבנה הפחות נוקשה ומאורגן של המשתתפים החרדים, מאופיין לא פעם באיכויות שחסרו בחיבורים של בוגרי החינוך הממלכתי. "

נשירה מדאיגה

אף שמספר הסטודנטים החרדים עלה בשנים האחרונות, והוא עומד כיום על כ-13,400, לעומת כ-6,000 לפני כעשור - שיעורם באקדמיה עדיין קטן מאוד: 4% מכלל הסטודנטים בישראל זאת, בעוד שחלקם באוכלוסייה הוא כ-12% .

לצד זאת, דו"ח מבקר המדינה מ-2019 הצביע על נתון מטריד במיוחד: יותר ממחצית (כ-55%) מהגברים החרדים נושרים מהמכינות הקדם-אקדמיות במסלולים הייעודיים עבורם. אצל מי שכבר הצליח להגיע ללימודים אקדמיים, שיעור הנושרים מגיע לכ-46% - לעומת כ-20% אחוזי נשירה אצל גברים לא-חרדים. גם אצל הנשים החרדיות שיעורי הנשירה גבוהים בהרבה בהשוואה לאלו של מקבילותיהן הלא-חרדיות (מאמר נוסף של צמח וזוהר, שעדיין לא ראה אור, מתמקד בפערים בין גברים לנשים חרדים ושאינם חרדים). מתוך כל מאה גברים חרדים שיתחילו ללמוד במכינות קדם-אקדמית, רק 24 יקבלו תואר אקדמי בסופו של דבר". למרות זאת, ות"ת ומל"ג (הוועדה לתכנון ולתקצוב והמועצה להשכלה גבוהה - שק"ע) והלא אספו נתונים על הנשירה, לא ניתחו לעומק את תופעת הנשירה ואת סיבותיה ולא קבעו יעד של צמצום תופעת הנשירה", כתב המבקר .

למחקר, ולאלה שיבואו אחריו, יכול להיות גם ערך מעשי שאולי יסייע לצמצום הנשירה: "אחד מתפקידי חקר הלמידה וההוראה הוא להבין מהו הידע הקודם שאיתו מגיעים התלמידים - כדי לחשוב איך לבנות תהליכי למידה שיכולים לקדם אותם", אומרת זוהר. "ברגע שמבינים לעומק מהם הצרכים של אוכלוסייה מסוימת, אפשר להיענות לצרכים הספציפיים

שלה. מתוך הממצאים, אפשר יהיה לעצב נכון יותר את ההוראה
במסלולים הקדם-אקדמיים שמיועדים לבוגרי החינוך החרדי."